

KÜRESEL REKABETİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ (NATO) VE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ)

Sertif DEMİR*

Ayça EMİNOĞLU**

ÖZ

Bu makalenin amacı, Türkiye’de gündemde olan Avrasyacılık tartışmaları bağlamında iki örgütün karşılaştırmalı analizini yapmak ve böylece NATO ve ŞİÖ’nün benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu amaçla örgütlerin, kuruluş amaçları ve sınıflandırılmaları, kuruluş süreçleri, ittifak yükümlükleri, tehdit algılamaları, üyelerin nitelikleri, karar alma sistemleri, sorumluluk sahaları ve etkinlikleri karşılaştırma yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, bazı benzerliklere rağmen, NATO ile ŞİÖ arasında nitelik, nitelik, amaç ve kapsam açısından önemli farklar olduğu tespit edilmiştir. Türkiye NATO yükümlülüklerine zarar vermeden ŞİÖ ile yakın işbirliği yapması olası görünmektedir.

Anahtar Kavramlar: NATO, ŞİÖ, Türkiye, Avrasyacılık.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF GLOBAL COMPETITION: NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

ABSTRACT

The purpose of this article is to compare and explain the similarities and differences of NATO and the SCO, in the context of Eurasianism which was part of daily discussion in Turkey. For this purpose, organization objectives and classification, establishment processes, alliance obligations, threat perceptions, qualifications of members, decision making systems, responsibility fields, mutual interactions and activities were analyzed through comparative method. At the end of analysis, it was determined that there are considerable differences, despite some similarities, between NATO and SCO in aspect of quality, aim and context. Turkey can collaborate with SCO as long as it does not harm Turkey’s commitment in NATO.

Keywords: NATO, SCO, Turkey, Eurasianism.

* Doç. Dr., Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Lojistik Yönetim Bölümü.

** Dr. Öğretim Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Makalenin kabul tarihi: Ekim 2018.

GİRİŞ

Türkiye, Soğuk Savaş döneminden beri güvenliğini Batı bloku içinde ve NATO'ya üyeliği kapsamında sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, dış politikası zaman zaman değişiklik gösterse de dış politik tercihleri genel olarak Batı ile paralellik arz etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) dış politikası da, 2013 yılına kadar genel olarak Batı ile uyumlu olmuştur. Ancak AK Parti, özellikle 2013 yılından sonra, "çok yönlü" ve "çok katmanlı" dış politika izleme isteğini ortaya koymuş ve farklı arayışlara yönelme çabaları içinde olmuştur. Bu nedenle Batı, Türkiye'yi dış politikada "eksen kayması" ile suçlamaya başlamıştır. Bu süreçte "ulusalci" kesimler, NATO ve ABD karşıtı politik görüşlerine paralel olarak, Türkiye'nin NATO'dan çıkarak Rusya, Çin ve İran'a daha da yakınlaşmasını böylece "Avrasyacılık"ın dış politikada esas almasını savunmaya başlamışlardır. Diğer yandan AK Parti'nin son dönemlerde, Suriye konusunda Rusya'yla işbirliği yapması, savunma sanayinde Çin ile çeşitli projelere girişmesi ve Batı ile ABD'ye yönelik çeşitli konularda açık eleştiriler getirmesiyle birlikte; Türkiye'nin ABD ve Avrupa'dan uzaklaştığı yönünde kamuoyunda bir kanı oluşmuştur. Bu durumun siyasi otoritelerce de telaffuz edilmesi, Türkiye'de zaman zaman gündeme gelen "Avrasyacılık" eğiliminin canlanması olarak algılanmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin NATO'dan çıkması ve Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üye olmasını savunan görüşler ileri sürülmüştür. Türkiye'nin Batı bloğundan ayrılarak ŞİÖ'ye üye olması, Türkiye'nin tehdit algılaması ve buna bağlı oluşturulacak güvenlik politikalarını değiştirmesi anlamına geleceği açıktır. Böyle keskin bir dış politika değişikliğinin güvenlik, ekonomik, siyasi ve kültürel nedenlerle gerçekleşmesinin zor olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası ile yaklaşık 200 yıllık modernleşme sürecine değişiklik getirme olasılığı olan "Avrasyacılık" tartışmalarına yeni boyut kazandırmak amacıyla, Batı ve Avrasya blokunun temel örgütleri olan NATO ve ŞİÖ'nün karşılaştırılmasının gerekli olduğu düşünülmüştür.

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrası askeri yönden zayıflayan Batı Avrupa devletlerinin öz kaynaklarıyla kendi güvenliklerini sağlayamaması sonucu ABD ile ortaklaşa kurdukları bir kolektif savunma örgütüdür. Batı Avrupa devletlerinin güvenlik gereksiniminin, ABD'nin askeri caydırıcılık gücüyle sağlanması amacıyla, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası izlemek istediği dış politika ve güvenlik yaklaşımlarının birleşimi sonucunda, transatlantik bölgesi savunma örgütü olan NATO, 1949 yılında kurulmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere NATO, Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemi gelişmelerinin bir ürünüdür. Soğuk Savaş sonrası oluşan siyasal ve askeri değişimlerin olumlu etkisi ve tarihsel sınır sorunlarını çözmek amacı ile kurulan 'Şangay Beşlisi' ise, daha sonra sınır, güvenlik ve ekonomik işbirliğini de kapsayacak şekilde, 2001 yılında, "Şangay İşbirliği Örgütü" (ŞİÖ)-*Shanghai*

Cooperation Organization (SCO)'ne dönüşmüştür. NATO'dan farklı olarak ŞİÖ, Soğuk Savaş sonrası siyasal, askeri ve ekonomik gelişmelerin bir ürünüdür. Kurulmasının ardından hakkında “*Doğunun NATO'su*” (Mate, 2009: 2) veya “*NATO'nun şeytan ikizi*” (Morozov, 2006'dan aktaran Çomak vd., 2008: 336.) şeklindeki ifadelerinin kullanılması, ŞİÖ'nün yarattığı siyasal güçten kaynaklanmaktadır.

ŞİÖ'nün neden Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırılmadığı da ayrı bir soru olarak gelebilir. Çünkü AB'den gelen eleştiriler nedeniyle Türk Hükümeti yetkilileri bazen AB üyeliğinden çıkıp, ŞİÖ'ye girmeyi ifade etmektedirler. Böyle bir karşılaştırma yapmamızın nedeni her iki örgütünde farklı amaç, kapsam ve teşkilat yapısına sahip olmalarıdır. AB her şeyden önce ekonomik temeli birlikteliktir. Daha sonra siyasal birlikteliği de hedefleyen bu teşkilat, aynı kültüre sahip ulusların tarihsel çatışmacı kültürlerini geride bırakarak ortak bir gelecek yaratma ülküsü hedeflemesi üzerine kurulmuştur. Güvenlik olgusu teşkilatın dış politika bağlamında ele aldığı bir kavram olup, kendi güvenliğini birliğin ortak savunma ve güvenlik konsepti ile kısmen yerine getirmeye çalışsa da, esas olarak güvenlik gereksinimini NATO vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.¹ Dolayısıyla, NATO vasıtası ile güvenlik konsepti oluşturan AB'nin güvenlik örgütü şeklinde ortaya çıkan ŞİÖ ile karşılaştırılmasının anlamlı bit bütünsellik sağlayamayacağı açıktır.

Bu çerçevede makalenin amacı, Türkiye'nin dış politik tercihlerinde gittikçe tartışma konusu olan “Avrasyacılık” yaklaşımı çerçevesinde, NATO ve ŞİÖ ittifaklarının karşılaştırmasını yapmaktır. Bu bağlamda, makalede önce kısa bir teorik analiz yapılacaktır. Daha sonra, NATO ve ŞİÖ örgütlerin kuruluş amaçları ve sınıflandırılmaları, kuruluş süreçleri, ittifak yükümlükleri, tehdit algılamaları, üyelerin nitelikleri, karar alma sistemleri, sorumluluk sahaları ve etkinlikleri, karşılaştırma yöntemi ile analiz edilecektir. Belirlenen kriterler, kuramsal analiz bağlamında ittifakların tipolojilerine göre farklılığını ön plana çıkartan kıstaslardır. Daha sonra bu karşılaştırma, Türkiye'nin olası bir “Avrasyacılık” dış politika tercihi ile birlikte değerlendirilecektir.

I. İTTİFAKLARIN TANIMI, AMAÇLARI, SINIFLANDIRILMASI AÇISINDAN KISA TEORİK İNCELEME

İttifakların temelinde bir siyasal yapının, uluslararası aktörün veya bir ülkenin güvenliğini, kendi öz kaynakları ile sağlayamaması sonucu başka yapılarla veya devletlerle bir araya gelerek güvenlik ihtiyacını karşılaması yatmaktadır. Tarihsel süreçte ittifaklar sıklıkla başvurulan bir dış politika aracı olmuştur. Örneğin, eski Yunan şehir devletleri ve Orta Çağ'da İtalya'daki kent devletleri, güvenliklerini sağlamak üzere sıklıkla aralarında ittifaklar

¹ ABD Başkanı Trump'ın ABD'yi önceliklendiren ve Trans-Atlantik Bloğunu zayıflatan adımları, AB içindeki dokuz devletin ayrı bir askeri güç kurmasına neden olmuştur.

kurmuşlardır (Sönmezoğlu, 2012: 423-424). Örneğin Yunan kent devletlerinin ittifakları hem diğer kent devlet(ler)ine hem de Pers İmparatorluğu'na karşı yapılmaktaydı (Graham vd., 2014: 81-125). Ulus devletlerin ortaya çıkışından sonra Avrupa'da ortaya çıkan güç dengesi sisteminde, ittifaklar dış politikanın en önemli aracı olmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2012: 423-424). Bu süreç, iki dünya savaşı öncesi ve süresince de yaşanmıştır. Avrupa'daki büyük devletler, birbirleri ittifaklar yaparak güç dengesini ve statükoyu korumaya çalışmışlardır.

İttifakların kapsamlı kuramsal analizleri, George Liska, Ole Holsti, Terrence Hopmann, John Sullivan ve Stephen Walt tarafından yapılmıştır (Snyder, 1990: 103-104'ten aktaran Dwivedi, 2012: 227). Liska (1962, 3'ten aktaran Dwivedi, 2012: 227), *“ittifaklara gönderme yapmadan uluslararası ilişkiler hakkında konuşmanın imkânsız olduğunu”* ve yine, *“çağdaş uluslararası sistemde ittifakların, olumlu anlamda, devletlerin birbirlerinin yeteneklerini destekleme; olumsuz anlamda ise, bağımsızlığı tehdit eden, baskı unsuru olarak algılanan, bir karşıt gücün etkisinin azaltma aracı”* olduğunu ifade etmiştir.

Wolfer, (1968, 268'den aktaran Dwivedi, 2012: 227) ittifakların *“iki veya daha fazla egemen devletler arasında karşılıklı askeri yardım sözü”* olduğunu ifade etmiştir. Snyder (1990: 106) ise, *“ittifakların düşmanlara karşı güvenlik aracı”* olduğunu belirtmiştir. Tanımlama açısından ise Snyder (1990: 104) ittifakları, *“üyelerinin güvenliğini veya saygınlığı için, açıkça belirtilmiş olup olmadığına bakılmaksızın, belirli devletlere karşı askeri güç kullanma veya kullanmama amacıyla oluşturulmuş devletlerin resmi ortaklılarıdır”* şeklinde bir açıklama getirmiştir.

İttifakların niteliği, yapısı, amaçları ve benzeri konularda yapılan incelemelerde Ole Holsti (Holsti vd., 1973, 2'den aktaran Dönmez, 2010: 42), *“İttifak, iki veya daha fazla ulus arasında ulusal güvenlik meselelerinde iş birliği yapmak üzere varılan resmi bir anlaşmadır”* şeklinde betimleme yapmıştır. Hans Morgenthau da güç dengesi açısından ittifakları çözümlenmeye çalışmış ve ittifakları güç dengesinin bir aracı olarak görmüştür. Bu bağlamda Morgenthau (2006: 193) ittifakları *“çok devletli sistemdeki güç dengesinin gerekli fonksiyonları”* olarak ifade etmektedir. Morgenthau (2006: 198) ayrıca *“devletlerin, yükselen gücü dengelemek ve dengeyi yeniden sağlamak amacıyla ittifak yaptıklarını”* da belirtmektedir. Klasik realist teorinin esas savunucularından olan Morgenthau, anarşik yapıdaki uluslararası düzende ittifak vasıtası ile güç dengesi sağlamayı, önemli dış politika aracı olarak görmüştür.

Stephen Walt (Walt, 1987: 12-13) ise, *“ittifakları iki veya daha fazla egemen devletlerarasında resmi veya resmi olmayan güvenlik işbirliği düzenlenmesi”* olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, kendisi ittifaklara *“tehdit dengesi”* kapsamında yaklaşmıştır. Walt, *“tehdit dengesizliği olması durumunda devletlerin hassasiyetlerini azaltmak için ya iç çabayı artıracaklarını veya ittifaklar kuracaklarını”* belirtmiştir. Bu yüzden Morgenthau ve Walt'ın ittifak bakış açılarının farklı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Sönmezoğlu'nun (2012: 431)

“ittifakların çoğunlukla bir şey için değil de bir şeye karşı olmak için gerçekleştirildiği” şeklindeki yaklaşımı da, tehdit yönü ile ittifakların varlığını açıklamaya yöneliktir.

Arı (2013: 297) da sistemler açısından yaptığı incelemede, hiyerarşik/tek kutuplu sistemlerde devletlerin genelde ittifak politikasını izlemediği, bunun güce meydan okuma olarak algılanacağı için en üst güç tarafından cezalandırılabileceğini, gücün eşit dağıldığı güç dengesi sistemlerinde ise devletlerin ittifaklara sık sık başvurabileceğini belirtmiştir.

Sönmezoglu, birçok teorisyenin devletlerin neden ittifak yaptıklarına ilişkin açıklamalarını derleyerek bir sonuç ortaya koymuştur. O’na göre (2012: 425-427) devletler; öz kaynaklarının güvenlik sağlama kapasitesinin olmaması, belirli bir amaca ulaşmak için öz kaynakları yeterli olsa da, bu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak ve/veya süresini kısaltmak, bu yöndeki politikalarına meşruiyet sağlamak veya yapılacak bir eylemin meşruiyetini artırmak, başka devletleri etkisi altına almak gibi çeşitli nedenlerle ittifak arayışına girebilirler.

II. NATO VE ŞİÖ’NÜN İTTİFAKLARIN AMAÇLARI VE SINIFLANDIRILMASI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce belirtilen ittifak nedenlerine bakıldığında, Batı Avrupalı devletler açısından birincil ve ikincil nedenlerin (öz kaynaklarının güvenlik sağlama kapasitesinin olmaması, belirli bir amaca ulaşmak için öz kaynakları yeterli olsa da, bu amaca ulaşmanın maliyetinin azaltılması ve/veya süresinin kısaltılması) NATO ittifakının kurulmasında önemli rol oynadığı ifade edilebilir. Batı Avrupa ülkeleri tek başlarına caydırıcı bir güce sahip değillerdi ve Sovyetler Birliği’ne (SSCB) karşı ABD’nin desteğine gereksinimleri vardı. Ancak ABD açısından durumun böyle olmadığı NATO ittifakına katılım açısından farklı güdüler olduğu söylenebilir. ABD’nin, II. Dünya Savaşı’nda aynı safta olduğu SSCB’ye ilişkin politikası, savaş sonrası farklılaşmaya başlamış ve söz konusu işbirliğiyle uluslararası güvenliğin sağlanamayacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Bu politikada özellikle George Kennan gibi realist düşünürlerin, totaliter yönetime sahip olan SSCB’ye “çok kutupluluk” (*multipolar*) içinde “çevreleme” (*containment*) politikası içeren “güç dengesi” ile caydırılması yönündeki görüşü (Weber, 1992; 633-680, Gaddis, 2005: 26-27) etkin olmuştur. Buradaki politika değişikliğinde II. Dünya Savaşı sonrası ABD’nin önderliğinde kurulması öngörülen yeni küresel düzende, SSCB ile işbirliği yapılamayacağını netleşmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Gaddis, 1997’den aktaran Lentner, 1998: 1). Bu kapsamda, Fransa ve İngiltere’nin girişimiyle Avrupa’da kalıcı barışa yönelik tasarlanan 1948 Brüksel Anlaşması, ABD ve Kanada’yı da dahil edecek biçimde Kuzey Atlantik İttifakına dönüştürülmüştür. Böylece hem ortak güç birliği ile caydırıcı güç sağlanmış ve aynı zamanda, BM Şartı’na uygun meşruiyet zemini çerçevesinde savunma ittifakı kurulmuştur.

ABD'nin ise, "belirli bir amaca ulaşmak için öz kaynakları yeterli olsa da, bu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak ve/veya süresini kısaltmak, bu yönlü politikalarına meşruiyet sağlamak veya yapılacak bir eylemin meşruiyetini artırmak, başka devletleri etkisi altına almak" gibi nedenlerle NATO ittifakına dahil olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan NATO kurulduğunda Almanya, diğer Avrupa devletleri için hala bir tehdit olarak görülüyordu. NATO kurulurken de Almanya'nın kontrol altına alınması istenmişti. Bu kapsamda, NATO'nun kuruluş amacının en veciz ifadesi Genel Sekreter Lord Isıma tarafından yapılmıştır. Ona göre, NATO'nun amacı "Rusları dışarda, Amerikalıları içerde, Almanları ise kontrol etme" şeklindedir (<http://www.nytimes.com/2011/06/16>).

1990 sonrası dönemde ise NATO'nun varlığının sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Realist ve neo-realist yaklaşımlar çerçevesinde, tehdidin azalması durumunda ittifakların zayıflayacağı ve dağılmaya başlayacağı (McCalla, 1996) ileri sürülmüştür. Oysa 1990 sonrası dönemde NATO, dağılacağına daha da güçlenmiş ve genişleyerek günümüzde üye sayısını 29'a çıkarmıştır. Bu durumu, McCalla (1996) "örgütsel teori" (*organizational theory*) ve "kurumsalçı teori" (*institutionalist theory*) ile açıklamaya çalışmıştır. Örgütsel teorinin esasını; "örgütlü bir yapıda olan çalışanlarının NATO'nun varlığının sürdürmesi yönündeki çabaları, ittifak üyelerine örgütün varlığının değerli olduğu algısının verilmesi" ve en son olarak "NATO'nun kendisini dönüştürmesi" (McCalla, 1996) gibi hususları içermektedir. Kurumsalçı teori ise, "NATO'nun mevcut norm ve işlevlerini yeni problemleri çözümlemede kullanması, gerekli olduğu ölçüde NATO'nun değişime gitmesi ve devlet ve devlet dışı diğer aktörlerle ilişkiler için esas olarak temel kuralların kullanılmasını" (McCalla, 1996) öngörmektedir. Özüne bakıldığında her iki kuram da, NATO'ya Soğuk Savaş sonrası dönemde meşruiyet kazandırmak üzere icat edilen teorilerdir. Aynı zamanda bu teoriler, Varşova Paketi fesih edilip ideolojik tehdidin ortadan kalkmasıyla birlikte, NATO'ya ihtiyaç kalmadığı, bu nedenle NATO'nun da ortadan kaldırılması gerektiğini savunan görüşe karşı üretilen teorik yaklaşımlardır. İki kuramın da NATO'ya ideolojik meşruiyet sağlamada başarılı olduğu söylenebilir.

ŞİÖ'ye bakıldığında, ittifakların, "bir amaca ulaşmayı sağlamanın maliyetini ve süresini azaltmak, bu yönlü politikalarına meşruiyet sağlamak ve başka devletleri etkisi altına almayı" hedefleyen yaklaşım doğrultusunda kurulduğu söylenebilir. Çin ve Rusya açısından ittifak kurma amaçlarının, diğer üye küçük Orta Asya devletlerinden farklılık arz edeceği açıktır. Bu bağlamda, söz konusu büyük devletlerin ŞİÖ'ye katılma amacının, başka gücün veya güçlerin Orta Asya'da egemen olmasını önlemeye yönelik politikalarına meşruiyet sağlamak, enerji, güvenlik ve ekonomik işbirliği ile diğer bölge devletlerini etki altına almak olduğu söylenebilir. Çünkü Çin, "çok kutuplu" bir dünya için böyle bir yapının ihtiyacına inanmaktadır (Akihiro, 2004: 259; Carroll, 2011: 1). Küçük Orta Asya devletleri açısından öz kaynaklarının

güvenlik sağlama kapasitesinin olmaması ve bu politikalarının maliyetinin azaltılması gibi hususlar daha öncelik taşımaktadır.

İttifakların sınıflandırılması kapsamında da ortak bir görüş birliği olduğunu söylemek olası değildir. Ancak yine de ittifaklar için “amaçları açısından özdeş, tamamlayıcı ve ideolojik; taraflara getirdiği yükümlülükler açısından karşılıklı ve tek taraflı; kapsamı açısından geniş ve sınırlı; kapsadıkları süre açısından sürekli ve geçici” (Sönmezoğlu, 2012: 427) şeklinde bir sınıflandırma yapılmaktadır.

Bu tipolojilere göre NATO, amaçları açısından ideolojiktir. Çünkü Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında liberal dünya düzenini savunan ülkelerin oluşturduğu bir savunma örgütüdür. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ideolojik tipoloji daha açık olarak ortaya çıkmıştır. Yükümlülükler açısından karşılıklı dayanışmayı ve savunmayı garanti etmektedir. Antlaşma'nın V. Maddesince (<http://www.nato.int/cps/fr>) bir üyeye yapılan saldırının diğerlerine de yapılmış sayılması ve diğerlerinin de yardım etmesini sağlaması bunun en açık kanıtıdır. Kapsamı açısından sınırlıdır çünkü üye ülkelerin güvenliğini korumaya yönelik bir savunma örgütüdür. Süre açısından ise sürekli çünkü ittifak belirli bir süre ile sınırlandırılmamıştır. Antlaşmanın 14. maddesine göre (<http://www.nato.int/cps/fr>), yirmi sene sonra, isterse bir üyenin ayrılabilceğini hükme bağlamıştır. Ancak bugüne kadar hiçbir üye ayrılma yönünde bir talepte bulunmamıştır. Sadece Fransa ve Yunanistan askeri kanattan ayrılmışlardır, ama daha sonra geri dönmüşlerdir.

ŞİÖ'yü ise, amaçları açısından tamamlayıcı (genelde, ideolojik bir amaç taşımaktan ziyade birbirlerini çıkarlarını tamamlayan bir ittifak türü); yükümlülükler açısından sınırlı ve karşılıklı (daha sonra analiz edileceği üzere ŞİÖ Anlaşması'nda karşılıklı yükümlülük sınırlıdır); kapsamı açısından geniş (sınır, güvenlik ve ekonomik çıkarları hedef alması); süre açısından ise sürekli (ittifakın belirli bir süre ile sınırlandırılmaması) şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

A. KURULUŞ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

NATO ve ŞİÖ'nün kurulma amaçları ve süreçleri birbirinden farklıdır. NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve Batı Avrupa ile SSCB arasındaki gelişmelerin sonucunda vücut bulmuş bir savunma örgütüdür. II. Dünya Savaşı ve savaş sonrası yaşanan mücadele, dünya egemenliğinin paylaşılması sorunudur. II. Dünya Savaşı'nda işbirliği içinde olan SSCB ile ABD ve diğer Batılı devletler arasındaki ayrışma, ideolojik farklılıklar, Almanya'nın işgalinden kurtarılan devletlerin kimin tarafından kontrol edileceği ve bu ülkelerde uygulanacak yönetim biçimi konusundaki anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır.

Savaş sonrası Avrupa, öncelikle Almanya'nın kontrol altına alınmasını öngören bir teşkilatlanmayı hedeflemiş, ancak SSCB'nin hakim güç olarak ortaya çıkışı Avrupa'daki dengeleri değiştirmiştir. Avrupa'nın savunma

olanaklarından yoksun kalışı, ülkeleri güvenliklerini sağlamak üzere farklı çözüm arayışlarına itmiştir. Bu kapsamda, II. Dünya Savaşı'ndan güç kaybı ile çıkan İngiltere ve Fransa'nın inisiyatifi ile yapılan 1947 Durkik ve 1948 Brüksel Anlaşmaları, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yeni güvenlik arayışlarının bir çabası olarak görülmektedir.

Diğer yandan, II. Dünya Savaşı sırasında ABD Başkanı Roosevelt, savaş sonrası dört büyük devletin (ABD; Rusya, Çin ve Rusya) pragmatik davranacağını ve ihtiyatlı bir yaklaşımla dünyada barış ve güvenlik sağlanacağı tezini benimsiyordu. Bu kapsamda, SSCB'nin savaş sonrası kurulacak düzene entegre edilmesini ve onunla işbirliği yapılması tezini de desteklemiştir (Weber, 1992: 638, 639). Ancak yerine geçen Truman, SSCB lideri Stalin'e karşı daha sert bir politika izlenmesine taraftardı. Ayrıca ABD'de, SSCB ile işbirliği içinde uluslararası güvenliğinin sağlanmayacağı görüşü de ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu politikanın oluşumunda daha önce ifade edildiği üzere George Kennan gibi realist düşünürlerin totaliter yönetime sahip olan SSCB'ye "çok kutupluluk" içinde "çevreleme" politikası içeren "güç dengesi" ile caydırılması yönündeki görüşü (Weber, 1992) etkin olmuştur. Bu nedenle ABD, yeni kurulacak düzende SSCB ile işbirliğini değil, "çevreleme" politikasını içeren güç dengesine dayalı bir dış politikayı uygulamayı tercih etmiştir. Ayrıca, SSCB, sahip olduğu Marksist ekonomik anlayışı ile ABD'nin kurmasını öngördüğü ekonomik düzene uyum göstermeyeceğini düşünmüştür. ABD, serbest ticaret için daha önce çeşitli mücadelelere girişmiş ve hatta Çin'in serbest ticarete izin vermesi amacıyla 1842'de Çin ile savaş bile yapmıştır. Yine, I. Dünya Savaşı sonrasında Wilson prensiplerinde ifade edildiği gibi serbest pazar ekonomisini, avantajlı konumda olduğu için savunmuştur. ABD'nin bu duruşu Soğuk Savaş döneminde de devam etmiştir. Bu kapsamda, serbest pazar ekonomisini kolaylaştıran Marshall Planı'nı 1947'de yürürlüğe koymuştur.

Bu dönemde özellikle SSCB'nin Şubat 1948'de Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve Haziran 1948'de Berlin'i ablukaya alması, Avrupa'da güvenlik dengelerini sarsmış Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin desteğinin gerekli olduğu tezini kuvvetlendirmiştir (Sander, 2011: 265). Bu amaçla İngiltere ve Fransa, Avrupa'nın savunması için ABD'ye olan baskılarını artırmışlardır. Böylece Brüksel Antlaşmasına taraf olan devletlerle, ABD ve Kanada arasında 2 Kasım 1948 tarihinde başlayan görüşmeler, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO)'nu kuran Washington Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır (Özdemir vd., 2005: 63). ABD'nin de barış zamanında bir askeri pakta üye olmasını sağlamak amacıyla yasal düzenlemelere girişmiş ve 11 Haziran 1948'de ABD Senatosu tarafından verilen yetki ve Vanderberg kararıyla (Gürkaynak, 2004: 54) ABD, izolasyon (yalnızlık) politikasını bir kez daha bırakarak Avrupa'nın güvenliğinde sorumluluk almıştır (Çakmak, 2003: 197).

Kuruluş açısından bakıldığında NATO, Soğuk Savaş'ın başlangıcında kurulan ve kolektif savunmayı hedefleyen bir güvenlik modelidir. 1949 tarihli

NATO Antlaşmasının V. maddesi açıkça taraflardan birisinin silahlı bir saldırıya uğraması durumunda da silahlı yardım dahil her türlü yardımın yapılacağını açıkça belirtmiştir. NATO, iktisadi bir örgüt olmamakla birlikte sağlamış olduğu caydırıcılık gücü ile üyelerine karşı bir askeri müdahaleyi önlemiş ve dolayısı ile ABD'nin önderliğinde kurulan düzenin devamlılığına destek sağlamıştır.

NATO'nun, bir bakıma doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Soğuk Savaş'ın başlamasına katkıda bulunduğu ileri sürülebilir. Çünkü uluslararası güvenlik teorilerinden 'realist' görüşten etkilenen NATO, 'güvenlik ikilemi'(security dilemma) kuramı çerçevesinde 'Varşova Paketi'nin 1955 yılında kurulmasına da neden olmuştur (Waltz, 1979, 187'ten aktaran Gürkaynak, 204: 6). Bu sebeple NATO'nun, bir güvenlik örgütü olarak iki kutuplu bir dünya düzeninin hem nedeni hem de sonucu olduğu ifade edilebilir.

ŞİÖ, Soğuk Savaş sonrası politik ve askeri değişikliklerle, Orta Asya bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik girişimlerin sonucunda ortaya çıkan bir örgütlenme modelidir. ŞİÖ, NATO gibi doğrudan dışsal bir güvenlik tehdidinin sonucunda kurulmamıştır. Bilakis, dışarıdan gelebilecek tehdidin azalması neticesinde gelişen ve yumuşayan politik ve askeri ortamın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Daha açık bir anlatımla, ŞİÖ güvensizlik ve belirsizliği ortadan kaldırıp iyi ilişkiler ve karşılıklı güvene dayalı bölgesel bir barışı hedefleyen adımların sonucunda vücut bulabilmiştir. Dolayısıyla küresel güvenlik, ekonomik ve politik işbirliği niteliğine dönüşen ŞİÖ, öncelikle Çin ve Rusya Federasyonu (RF) arasında, daha sonra da Orta Asya'daki bölge ülkeleri arasında sınır sorunlarını çözmeye yönelik bölgesel ve uluslararası askeri güven artırıcı teşkilatlanmanın sonucunda var olmuştur. Bu amaçla bölge ülkeleri, 1996 yılında 'Şangay Beşlisi' adı altında bir araya gelmişlerdir. Bu örgütlenme modeli, daha sonra sınır, güvenlik ve ekonomik işbirliğini kapsayacak şekilde ŞİÖ'ye dönüşmüştür. Ancak, söz konusu örgütün bugünkü seviyeye gelmesi ardılı birkaç gelişmenin sonucunda gerçekleşmiştir.

1949 yılında Mao'nun önderliğinde komünist idarenin kurulmasından sonra, Çin ile SSCB arasında ideolojik bağlamda yakınlaşma başlamıştır. Ancak bu yakınlaşma, özellikle 1959 yılından sonra sosyalist ve komünist devletlere önderlik mücadelesi ve toprak anlaşmazlığı nedeniyle sorunlu bir ilişkiye dönüşmüştür. (Sander, 1989) Asya'nın bu iki büyük gücü özellikle sınır sorunları yüzünden sık sık karşı karşıya gelmiş ve hatta Mart 1969'da Büyük Usuri Adası nedeniyle sıcak çatışma bile meydana gelmiştir (Gevgilili, 1969'dan aktaran Özdaşlı, 2012: 109). Diğer yandan, 1972 yılında ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'in girişimiyle, Çin-ABD ilişkileri yumuşama yönünde atılmış ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bu yaklaşım, Çin'in aynı ideolojiye sahip olan SSCB'den daha da uzaklaşmasına ve ideolojik olarak rakip olan ABD'ye yanaşmasına neden olmuştur.

SSCB'de Gorbacov'un iktidara gelmesinden sonra, 1989 yılında Çin ve SSCB arasında ilişkiler normalleşmeye başlamıştır (Ambrosio, 2008: 1325-

1326). Askeri güven artırıcı politikalar kapsamında, karşılıklı kuvvet indirimi görüşmeleri başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte, Çin ile arasındaki 7000 km'lik sınır, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında paylaşılmıştır (Cheng, 2011: 634-637; Jia, ty; Özdaşlı, 2012: 110.) Diğer yandan, 1990 sonrası dönem bölgesel işbirliğinin gelişmesine ortam hazırlamaktaydı. Özellikle Avrupa'daki bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği modelleri, bir anlamda moda haline gelmişti. Soğuk Savaş sonrası dünyada artan bölgesel örgütlenme ve işbirliği modelleri Asya bölgesini de etkilemiştir. Çin de, yaklaşık 150 yıldır fiilen Rusya'nın etkisinde kalan, ancak Soğuk Savaş sonrası kısmen özgürleşen Orta Asya'da bölgesel işbirliği vasıtası ile etkinliğini artırmak istemiştir. İşbirliğini geliştirmek için öncelikle aralarındaki sorunun çözülmesi gerekmektedir. Orta Asya devletleri, Çin ve RF aralarındaki sınır sorunlarını çözmek amacıyla görüşme yapmışlar, sonunda beş ülke (Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan), 26 Nisan 1996'da "Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Artırılması"- (*Strengthening Military Trust in Border Areas*) adı ile bir anlaşma imzalamışlardır. "Şanghay Beşlisi"-(*Shanghai Five*) olarak adlandırılan bu grup, bir yıl sonra Moskova'da silahsızlanma anlaşması imzalamışlardır (Cheng, 2011; 635, Shilong, 2012: 26; Jia, ty; Özdaşlı, 2012: 110). Diğer yandan, 1990 sonrası dönemde, kısmen politik yakınlaşma ve işbirliğine yönelik çabalarının arttığı, bu kapsamda savunma ve güvenlik olgusunun, kolektif bir biçimde yani ittifaklar vasıtası ve bölgesel güvenlik şeklinde gerçekleştirme şeklinde bir eğilimin ortaya çıktığı görülmüştür.

Ülkeler aralarındaki işbirliği olgusunu, sınır güvenliğinin ötesine taşımak istemişlerdir. Bu kapsamda, ekonomik ve ticaret işbirliği ile "terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık"-(*terrorism, seperatism and extremism*) olarak ifade edilen üç tehlikeye karşı işbirliği içerecek daha geniş bölgesel bir güvenlik yapılanmasına gidilmiştir (Baizakova, 2013: 63 64; Bailes vd., 2007: 4-5). 15 Haziran 2001 tarihinde grubun Şangay'da yapılan beşinci toplantısında ŞİÖ'nün kurulmasına karar verilmiştir. ŞİÖ'nün kuruluş bildirgesinde örgütün tek boyutlu değil, güvenlik, ekonomik ve insani boyutu içeren çok amaçlı uluslararası bölgesel bir işbirliği örgütü olduğu; karşılıklı güven, çıkar, eşitlik ve danışma ile farklı kültürlerle saygıyı ve ortak kalkınmayı hedefleyen "Şangay Ruhü" prensipleri üzerine kurulduğu (Baizakova, 2013: 64; Shilong, 2012: 26-27) ifade edilmiştir. ŞİÖ Tüzüğü, bir sene sonra yani 2002 yılında yapılan St Petersburg Zirve toplantısında kabul edilerek örgütün uluslararası meşruiyeti sağlanmıştır. Aynı Zirve toplantısında, Özbekistan da ŞİÖ'ye tam üye olmuştur.

Sonuç olarak, NATO salt bir savunma örgütü niteliğinde iken, ŞİÖ ise Orta Asya'daki devletler arasında; sınır, güvenlik, ekonomi özellikle enerji ve siyasi işbirliğini de içeren daha kapsamlı bir örgüt niteliğindedir. ŞİÖ başlangıçta Şangay Beşlisi'nin girişimleri ile sınır sorunlarını ve kuvvet çözümlemesi yönü ile NATO üye devletleri ve Varşova Paktı üye devletleri arasında 1991 yılında gerçekleşen "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'na (AKKA)"- (*Conventional Forces Agreement in Europe (CFE)*)

benzetilebilir (Bkz. Demir, 2011: 9-51). Bu bağlamda, ŞİÖ'nün sınır, güvenlik, ekonomik ve insani konuları işbirliğini içeren niteliğinden dolayı, NATO'dan ziyade, aynı konularla ilgilenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'na benzemektedir (Bailes vd., 2012: 13). AGİT, Avrupa-Asya güvenliğinden sorumlu bir örgüt iken, ŞİÖ de Orta-Asya bölgesindeki güvenlik, silahların kontrolü (Hass, 2007: 250) ve sınır sorunları ile ilgilenen bir örgüt niteliğindedir.

B. ÖRGÜTLERİN İTTİFAK YÜKÜMLÜLÜĞÜ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki örgüt de üyelerinin güvenliğini sağlama konusunda üyelerine farklı yükümlülükler getirmiştir. NATO Antlaşması'nın V. maddesinde, teorik olarak bir üyeye yapılan bir saldırıyı tüm üyelere yapılmış sayılmaktadır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesi ile tanınan tek tek ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak üyeler, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden tesis etmek ve sürdürmek için silahlı kuvvetlerin kullanılması dâhil (<http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official...>; Sander, 1989: 267) her türlü tedbiri alabilecektir. NATO'nun bir başka amacı da üyeler arasında ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak ve yakın ilişkiler kurmaktır. Antlaşma'nın ikinci maddesi buna yöneliktir (<http://www.nato.int/cps/fr>; Sander, 1989: 268). Ancak geçen süre içinde NATO'da ekonomik işbirliği zayıf kalmış, üye ülkeler arasında ekonomik istikrar başka kurumlarca sağlanmıştır.

Barışın korunması, güvenliğin güçlendirilmesi, işbirliği ve iyi komşuluğun artırılmasını hedefleyen ŞİÖ'nün kuruluş bildirgesinde kolektif güvenlik vurgusu yoktur ve herhangi bir ülke veya uluslararası organizasyon hedef alınmamıştır. Ayrıca, ŞİÖ bir savunma örgütü olmadığından üye ülkelere, bir devletin veya ittifakın saldırısına karşı ortak savunma yükümlülüğü öngörülmemiştir. Sadece, 2002 yılında kabul edilen ŞİÖ Şartı'nın 2. maddesinde 'ŞİÖ çıkarlarına karşı yönelen herhangi bir yasa dışı hareketi önleme' (<http://www.sectesco.org/EN123>) ibaresi, ittifak üyelerinin yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Bu maddenin, ŞİÖ'nün (ve Şanghay Beşlisi'nin) "üç şeytani güç" olarak tanımladığı "ayrılıkçılık", "terörizm" ve "radikalizm"e (Ambrosio, 2008: 1322) karşı olarak tespit edildiği değerlendirilmektedir. Söz konusu tehdit ve risklere yönelik ittifakın ortak sorumluluğunu belirleyen madde açık değildir ve nelerin önleyici tedbir olacağı ifade edilmemiştir. Bu maddenin, tehdidin ülkelerin kendi içyapısından veya devlet dışı örgütlerden gelebileceği düşünülerek ifade edildiği değerlendirilmektedir. "İttifakın çıkarları" ibaresine üye devletlerin toprak bütünlüğünü koruma hususu dâhil değildir.

Her iki örgütün ittifak yükümlüklerinin hangi şartlar altında geçerli olacağını belirlenmesi yani "casus foederis" (Sönmezoğlu, 2012: 428) ilkesine ilişkin yapılan karşılaştırımda, NATO Antlaşması'nın daha belirgin ve açık

olduğu görülmektedir. Ancak burada NATO'nun tarihsel süreçte ittifak yükümlülüklerini karşılamada farklı tutumlar izlediği dönemlerinin olduğunun da ifade etmek gerekir. Örneğin 1964 yılında Türkiye'nin olası bir meşru Kıbrıs müdahalesinde, SSCB'nin Türkiye'ye karşı bir saldırısı olması durumunda NATO'nun yardım edemeyebileceği yönündeki ABD başkanı Lyndon Johnson'ın mektubu, NATO'nun tutumunu göstermesi açısından önemlidir.

C. TEHDİT ALGISI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

NATO'nun kurucu anlaşmasında açıkça bir düşman belirtilmemiştir. Anlaşma üye ülkelere olası bir silahlı saldırıya nasıl karşılık vereceğini düzenlemiştir. Ancak, NATO daha sonra kaleme aldığı stratejik konseptlerinde olası tehditleri ve buna yönelik alması gereken tedbirleri belirtmiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB ve onun uydualarının oluşturduğu Varşova Paktı, NATO'nun karşıt kuvveti veya hedefi olmuştur. Bundan ötürü NATO, başlangıçta konvansiyonel bir tehdidi esas almıştır. Sürekli dönüşüm içinde olan NATO, SSCB nükleer silah üretim kapasitesine ulaşınca, tehdit algılamasını nükleer silahları içerecek şekilde değiştirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından 1991 yılında kabul edilen Stratejik Konsept ile belirsizlik ve istikrarsızlık, SSCB ve Doğu Bloğu'nun dağılması sonrası ortaya çıkan çatışmalar, nükleer silahlar ve nükleer silahların yayılması esas tehdit olarak algılanmıştır (NATO Stratejik Konsept, 1991: para 7-13). 1999 Stratejik Konsepti'nde ilk defa "tehdit" sözcüğü kullanılmayarak, sadece "risk" ve "zorluklar" (challenges) kavramlarına yer verilmiştir (NATO Stratejik Konsept, 1999: para 20-24). Riskler, Avrupa-Atlantik bölgesinde belirsizlikler ve istikrarsızlıklar ile müttefikleri etkileyebilecek bölgesel krizler olarak ifade edilmiştir. Zorluklar ise, kitle imha silahları (KİS)'nin *-weapons of mass destruction (WMD)* yayılması şeklinde belirtilmiştir. NATO, 2010 yılında kabul edilen Stratejik Konsept çerçevesinde, enerji güvenliği, siber güvenlik, terörizmle mücadele, uzun menzilli füze tehdidi gibi yeni risk ve tehditleri mücadele alanı içine almıştır. Ancak 2014 yılında İngiltere'nin ev sahipliğinde düzenlenen NATO Zirve Toplantısı sonrası Zirve kararında; Orta Doğu'da ortaya çıkan radikalizm ile Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'daki Rus kökenli etnik Rusları kışkırtarak ülkede iç savaş çıkartma gayretlerinin NATO'daki belirsizlik olgusuna dayalı tehdit anlayışını değiştirmeye başladığı görüşünün ağırlık kazandığı ve bunun Zirve bildirisine yansdığı görülmüştür (<http://www.nato.int/cps/en>).

ŞİÖ'nün kuruluş belgelerine bakıldığında asimetrik tehdiye karşı bir yapılanmayı hedeflediği görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, "terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık olarak ifade edilen üç tehlikeye karşı işbirliği içerecek daha geniş bir bölgesel güvenlik yapılanması öngörülmüştür. Bu

tehditlerden ulusal ayrılıkçılık, Şanghay Beşlisi'nin ana gücünü oluşturan Çin ve Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu bir sorun iken, terörizm tüm üye ülkelerin ve dini radikalizm ise örgüte üye Orta Asya cumhuriyetlerinin muhatap olduğu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Telatar, 2005, 168'den aktaran, Özdaşlı, 2012: 116). Ancak RF ve Çin'in de dini radikalizmden çekinen devletler olduğunu unutmamak gerekir.

ŞİÖ'nün ortak amacı üç tehditle mücadele iken, örgütün iki büyük üyesi RF ve Çin'in ise, örgütten daha büyük bir beklentiye sahip oldukları söylenebilir: Çin ve RF, NATO ve AB'nin doğuya doğru genişlemesini, Orta Asya ülkelerine nüfuz etmelerini, bölgedeki enerji yatakları ve enerji ulaşım hatlarını kontrol altına almalarını istememektedirler. Bu nedenle söz konusu ülkeler, özelde ABD'nin, genelde ise Batı'nın küresel egemenliğine karşı çok kutuplu bir güç dengesinin yaratılması için, ŞİÖ'yü kullanmayı arzulamaktadırlar. ŞİÖ, bir anlamda 1990'larda 'Yeni Dünya Düzeni' adı altında etkinleşen ve ABD'nin "hegemonik üstünlüğüne" yani tek kutuplu dünya siyasal sistemine karşı bir stratejik hamle olarak görülebilir.

Diğer yandan, ŞİÖ üyeleri Batı tarzı demokrasi ile yönetilmediklerinden, insan hakları ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi sebeplerle üye ülkelere olası bir dış müdahalenin önünü kesmek amacı ile örgütün Şartı'nda üyelerin iç işlerine karışmama ilkesi (ŞİÖ Şartı 2. Madde) getirilmiştir. Böylece, devletlerin kendi içlerinde ideolojik sosyal, ekonomik ve diğer nedenlerle meydana gelebilecek olaylara ŞİÖ'nün olası müdahale olanağı sağlanmamıştır.

D. ÜYELİK VE ÜYE DEVLETLERİN NİTELİKLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

NATO üyelerinin hepsi Batı tarzı demokrasi ve özgürlükleri benimseyen devletlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla çoğunlukla benzer düşünce, siyasi ve kültürel değerleri paylaşan üye devletlerden oluşmaktadır. Sadece Türkiye ve Arnavutluk, halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olmalarından dolayı diğer üyelerden dini değerler açısından farklılık göstermektedirler. Ayrıca, NATO'ya üye ülkelerin bazılarının küçük ölçekli devletler olmasına karşın, bunlar arasında dengeli bir dağılım ve gönüllü üyelikten kaynaklanan bir işbirliği mevcuttur. Ancak, nasıl ŞİÖ'de Çin ve RF önemli bir ağırlığa sahipse, NATO'da da ABD tek başına çok önemli bir ağırlığa sahiptir. Onu hemen hemen aynı önemde olan İngiltere, Almanya ve Fransa izlemektedir. Bazı NATO üyeleri arasında geçmişte büyük savaşlar yaşanmasına karşın, aralarındaki anlaşmazlıkları en aza indirerek Avrupa Birliğini (AB) kurmuşlardır. Batı uygarlığının temelini oluşturan bu devletler insan hakları, özgürlükler ile refah düzeyi bağlamında dünyada öncüdürler. Özetle, NATO baskıcı rejimlerin statükosunu korumak için değil, henüz daha iyisinin bulunmadığı liberal dünya düzeninin koruyuculuğunu üstlenmiştir.

ŞİÖ’de “tam üyelik”, “gözlemci üyelik” ve “diyalog ortaklığı” şeklinde belirlenen üç türlü üyelik çeşidi varken, NATO’da tek bir üyelik türü vardır. Bunun nedeni ise, NATO’nun savunma amaçlı güvenli ittifakı olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak NATO, kendisine ilgi duyan devletlerle, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği Girişimi, Barış için Ortaklık (BİO) gibi diyalog, ortaklık ve işbirliği girişimleri vasıtası ile ilişki tesis etmektedir. Diğer yandan, Türkiye’nin hem NATO üyeliği hem de ŞİÖ diyalog ortaklığı üyeliği tekil bir karakter taşımaktadır.

ŞİÖ birbiri ile siyasi, askeri ve ekonomik olarak kıyaslanamayacak derecede farklı devlet gruplarından oluşmuştur. Çin ve RF’nin ekonomik askeri ve siyasi gücü diğer üyeler üzerinde önemli bir etki yaratmaktayken, diğer üyelerinin böyle bir etkisi söz konusu değildir. ŞİÖ’yü oluşturan ülkeler ise otoriter değerleri benimsemesi açısından türdeşlik göstermektedirler. Ayrıca, ŞİÖ’de farklı kültürler bir arada olsa bile Çin hariç diğer tam üyeler, eski SSCB ardılı devletleridir. Bu yönü ile daha türdeş üyelerden oluştuğu söylenebilir. Ancak gözlemci ve diyalog ortaklığı üyeleri dikkate alındığında, ŞİÖ’nun çok daha farklı kültürleri olan üyelerden oluştuğunu söylemek mümkündür. ŞİÖ özünde mevcut rejimlerin koruyucusu, statükoyu destekleyen ve ant-terörist bir organizasyon (Bailes, 2007: 9) görünümündedir. Ayrıca, ŞİÖ çok-uluslu bir örgüt olarak, demokrasi ve insan haklarını geliştirmek yerine, bölge çok yönlü işbirliği kanallarını kullanarak anti demokrasi ve insan hakları norm ve değerlerini geliştirmekle (Ambrosio, 2008: 1322) eleştirilmektedir. Özellikle, Rusya ve Çin kendi içindeki bağımsızlık yanlısı Müslüman grupları bu örgütün sağladığı meşruiyet ile şiddet kullanarak kontrol altına almak istemektedir.

Ancak bütün bunlara karşın, ŞİÖ gün geçtikçe artan bir çekim merkezine dönüşmüştür. Çünkü örgüt, dünyanın gereksinim duyduğu enerji kaynaklarına sahiptir ve çok kutuplu dünyanın iki büyük gücü bu örgütün üyesidir. Bugün örgütün altı üyesinin yanı sıra altı gözlemcisi ve altı "diyalog ortağı" bulunmaktadır.²

Pakistan ve Hindistan’ın üye statüsüne geçmesi beklenmektedir. Çin ve Rusya, Pakistan ve Hindistan’ı tam üye yaparak hem Batı karşıtı algısını silmek hem de birbirlerini dengelemek istemektedir. Böylece ŞİÖ’nün dış dünyadaki “ABD’ye karşı Rus-Çin işbirliği imajı” kırılmaya çalışılmış, teşkilatın bölgesel olmaktan çıkarak kıtanın bütününe hitap eden bir yapıya getirilmesi amaçlanmıştır (Özdaşlı, 2012: 115).

E.KARAR ALMA SİSTEMLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

NATO’da karar alma sistemi oy birliği esasına göredir. Bütün üyelerin onayı alındıktan sonra NATO bir konuda eyleme geçmektedir. NATO üyelerinin sayısının artması ile üyeler arasındaki görüş, çıkar ve beklenti farklılıkları nedeni

² Gözlemci ülkeler Afganistan, Belarus, Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan’dır. ŞİÖ’nün diyalog ortakları ise Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Türkiye’dir.

ile bazen karar alma mekanizması yavaş işlemektedir. NATO’da karar alma süreçleri uzun ve çetin pazarlıklar sonucunda gerçekleştiğinden, bu durum dışarıya NATO’nun zayıflığı olarak yansımaktadır. Diğer yandan, NATO büyük ölçüde ABD’nin desteği ile varlığını sürdürmektedir. ABD’nin stratejik çıkarları açısından Avrupa güvenliği önemini koruduğu sürece bu süreç devam edecektir.

Diğer yandan ŞİÖ’de de oy birliğine dayalı bir karar alma sistemi mevcuttur. Ancak, Çin’in örgütün en fazla mali külfeti yüklenen ülke olması, onun örgüt içindeki ağırlığını artırmaktadır. Bu durum özellikle küçük ölçekli üyeler için ileride önemli bir sorun olabilir. ŞİÖ, büyük ölçüde Pekin’in desteği ile varlığını sürdürmektedir. Çin’in bu örgütü emperyal amacı için kullanması, örgütün uzun süre yaşama şansını azaltabilecektir. Benzer şekilde RF de ŞİÖ içinde önemli bir ağırlığa sahiptir. İki gücün işbirliği yaparak, örgütü tamamen çıkarları amaçları doğrultusunda kullanmaları, ŞİÖ’nün işlevsiz kalmasına neden olabilecektir.

F. SORUMLULUK SAHASI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

NATO Antlaşması herhangi bir tehdidi veya özellikle önemli bir coğrafi bölgeyi doğrudan hedef olarak tanımlamamaktadır. 4. Madde, taraflardan birisinin toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı ve güvenliğinin tehdit edilmesi durumunda tarafların birbirlerine danışabileceklerini ifade etmektedir. Antlaşma’nın 6. Maddesinde de, ‘Akdeniz’ veya ‘Tropic Cancer (Yengeç Dönencesi)’nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesindeki- esas toprak ve kuvvetlerin beşinci maddedeki ortak savunma kavramı ile korunduğu şeklinde ifade edilerek-spesifik bir hedef bölge yaklaşımından kaçınılmıştır. NATO Stratejik Konseptleri ve daha sonra yapılan NATO harekât planlarında, üye devletlerin toprak bütünlüğü korunacak şekilde planlama yapılmıştır. NATO’nun sorumluluk sahası, üyelerin toprakları ile sınırlı kalmasına karşın, NATO 2010 Stratejik Konseptinde (http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm) enerji, terör ve kitle imha silahların yayılmasının önlenmesi amacı ile NATO topraklarının çok ilerisinde tedbirlerin alınabileceğini ifade etmektedir. Gerçekte bu yaklaşım ABD’nin hedefidir fakat antlaşma maddeleri bu hedefi sınırlamaktadır.

NATO’nun kendini dönüştürmesi bu süreçte etkili olmuştur. NATO son dönemde küresel savunma örgütünden, küresel güvenlik örgütüne dönüşme çabası içinde olmuştur. Bu bağlamda NATO’nun fiili görev alanı örgüt anlaşmasında belirtilen sorumluluk sahasının dışına taşımıştır. Son dönem gelişmeleri dolayısı ile NATO, ABD’nin küresel amaç ve hedeflerini gerçekleştiren bir örgüte dönüştüğü eleştirilerine maruz kalmaktadır.

ŞİÖ’nün Anlaşma metninde açık bir madde bulunmamasına rağmen, örgütün sorumluluk sahası sadece üye ülkelerin toprakları ile sınırlıdır. ŞİÖ’nün değişim ve dönüşüm süreci devam ettiği için, NATO benzeri sınırların ötesinde

sorumluluk üstlenmesinin yakın zamanda gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir.

Toprak, nüfus ve doğal kaynaklar yönünden AB ve NATO'dan büyük ve geniş olmasına karşın, ŞİÖ ekonomik ve askeri güç açısından ABD ve dolayısı ile NATO'yu dengelemede yeterli değildir. Bunun nedeni, NATO ve AB'nin oluşturduğu ekonomik, askeri ve sosyal gücün tarihsel evrimleşmenin sonucunda vücut bulması, üyelerin çıkarlarının ve amaçlarının çoğunlukla örtüşmesi ve denenerek güçlülüğünün kanıtlanmasıdır.

G. ETKİNLİK AÇISINDAN İKİ ÖRGÜTÜN KARŞILAŞTIRILMASI

NATO günümüzün barış gücü operasyonların icrasında temel örgüt durumundadır. NATO, Varşova Paktı'nın yıkılmasını sağlayarak ve Balkanlar'daki etnik ve dinsel çatışmalara silahlı güç kullanarak kısmen sona erdirme başarısını kanıtlamıştır. NATO'nun Afganistan'daki 'Sonsuz Özgürlük Harekatı'-(*Operation Enduring Freedom*) kapsamında radikalizm kaynaklı bölücü terörle mücadele hareketini 2014'ün sonunda sonlandırmış ve bu ülkedeki güvenlik sorumluluğunu Afgan güvenlik kuvvetlerine devretmiştir. NATO'nun bu ülkede daha çok destekleyici bir rolde yani eğitim ve danışmanlık gibi görevler üstlenmesi öngörülmüştür. ŞİÖ ise uluslararası çatışmaları durdurma veya sonlandırmak için silahlı güç kullanma noktasından halen çok uzaktır. ŞİÖ, Afganistan'ın ve örgütün istikrarı konusunda 2014'ten sonra NATO'nun yerine geçmeyeceklerini açık bir ifadeyle yinelemiştir (Yiğit, 2012: 55). Bu durum, ŞİÖ'nün halen gelişme sürecini tamamlamadığını göstermektedir.

BM Şartına uygun olarak, bir askeri tehdide karşı üyelerinin toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini korumak amacı ile kurulan NATO, Soğuk Savaş'ın sonuçlanması ile klasik güvenlik yapısından uzaklaşmıştır. NATO artık bölgesellikten uzaklaşmış, daha geniş bir üye yapısına sahip olmuş ve kolektif savunma örgütünden kolektif güvenlik örgütüne dönüşmeye başlamıştır. Dönüşüm ve değişim ile risklerdeki farklılıklar NATO'nun yapısını ve geleceğini etkilemiştir.

NATO kurumsallaşmış ve kökleşmiş bir örgüt niteliğindedir. Kimliği net ve değişen koşullara uyum sağlama yeteneği oldukça fazladır. NATO kuruluşundan bu yana çeşitli iç sorunlarla karşılaşmış, ancak, bu sorunları aşarak daha da güçlenmiştir. Örneğin, Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ün Avrupalı politikalarının ısrarı sonucu Fransa'nın 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılması, NATO Avrupa Askeri Komutanlık Karargâhının (SHAPE) Belçika'ya taşınması, Türkiye'nin 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısı ile Yunanistan'ın NATO askeri kanadından ayrılması, Fransa'nın başını çektiği ve 'Avrupalı' devletler olarak adlandırılan bir grubun Avrupa güvenliğini Avrupa Birliği'nin geliştirdiği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası girişimi ile sağlamaya çalışmaları sonucu trans-Atlantik güvenlik

bağının zayıflama riski, çeşitli kriz bölgelerine müdahalelerde üyeler arasındaki görüş ayrılıkları ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesine Almanya'nın itiraz etmesi yaşanan çeşitli sorunlardır. Ancak NATO bu sorunları aşarak devamlılığını sağlayabilmiştir. Bunların dışında, artan mali külfetin eşit paylaşılamaması, ABD'nin stratejik önceliğinin Pasifiklere kaydırması, karar mekanizmasının etkin çalışmaması gibi hususlar NATO'nun halen karşılaştığı önemli zorluklar olarak ifade edilebilir. Son olarak ABD'nin yeni Başkanı Donald Trump, NATO'yu teröre karşı işlevsiz olmak ve üyeleri de maliyet paylaşımından kaçınmakla suçlamaktadır. Ancak bunlar NATO'nun içsel sorunları olup diyalog ve uzlaşma ile aşılabilmektedir.

Terörle savaş konusunda ŞİÖ, ABD/NATO ile uzlaşma içinde olmasına karşın, terörle mücadelede uygulanan yöntemler noktasında birbirinden ayrılmaktadırlar. ABD, gerektiğinde teröre destek veren ülkeye doğrudan askeri müdahaleyi ve terör grubuna ölümcül askeri darbe vurmaya savunurken, ŞİÖ ülkeleri (RF-Çin) ise, uluslararası terörizm ile ayrılıkçılık ve dinsel köktencilik arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Burada görülen çift yaklaşımın temelinde, bölge ülkelerinin kendileri için risk unsuru olan aşırılık, ayrılıkçılık ve terörizmi birincil tehlike olarak görmeleri yatmaktadır (Aris, 2009: 467).

ŞİÖ, tek başlarına Batının küresel gücü karşısında yetersiz kalan RF ve Çin ortaklığının sonucunda varlık bulabilmiş ve kendisini halen tanımlama sürecinde olan bir örgüttür. Gelişme sürecini henüz tamamlamayan örgüt birçok problemle karşı karşıyadır. Kurumsal gelişmesini tam olarak sağlayamamış, ortaya çıkan sorunları çözecek merkezi bir otorite tesis edememiş ve NATO gibi güçlü bir genel sekreter henüz oluşturulamamıştır. Ayrıca yeni üyeler edinmek veya kabul edilecek yeni üyeler için protokoller oluşturmakta zorlanmaktadır (Pantucci vd.: 2013: <http://www.dunyabulteni.net/>). Diğer yandan, olası problem ve zorluklar karşısında nasıl bir tepki vereceği henüz denenmemiştir.

Diğer yandan, dünyanın en büyük ikinci ve üçüncü askeri harcamasına sahip ülkelerinin ŞİÖ üyesi olduğu düşünülürse, Örgüt'ün askeri bir güç bloğu oluşturma olasılığı mevcuttur (Çomak vd., 2008, 336-337). Ancak, ŞİÖ'nün geleceğine ilişkin örgütün önemli iki üyesi olan Rusya ile Çin arasında da farklı görüşler mevcuttur. Rusya ŞİÖ'nün bölgesel güvenliği ve işbirliğini geliştiren bir mekanizma olarak kalmasını isterken, Çin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan çok yönlü bir örgüt arzulamaktadır. Bu bakımdan, Çin'in ŞİÖ'yü NATO benzeri bir bölgesel güvenlik örgütüne dönüştürebilme talebine, Rusya olumsuz yaklaşmaktadır. Rusya, ülkelerin güvenliği için "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü"nü yeterli olacağını savunmaktadır.

ŞİÖ içindeki bu iki devletin ağırlığı ve ŞİÖ'yü kendi amaçları doğrultusunda yönlendirebilme eğilimi onu, Batı ve özellikle NATO/ABD'nin karşıtı bir örgüte dönüştürmektedir. Çin'in artan ekonomik gücü ve güçlenen RF'nin yeni algısı, ABD tarafından kendi hegemonyasına karşı bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Ancak ŞİÖ üyeleri ABD'ye karşı kendi içlerinde

ve bölgedeki birçok siyasi sorunun çözümü açısından homojen bir tutum sergileyememektedirler. Bu durum ise ŞİÖ'nün bir dünya gücü olarak geleceğini tehlikeye sokabilir (Çomak vd., 2008: 336-337). Ayrıca, ABD ve NATO açısından ŞİÖ önemli bir örgüttür ve yakından takip edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak, NATO/ABD ŞİÖ'yü yakından izlemesine karşın, onu stratejik bir karşı ağırlık olarak görmemektedir. Bunun nedeni ŞİÖ'nün askeri kapasitesinin yetersizliğidir.

Diğer yandan, ŞİÖ'nün Orta Asya'da demokratikleşmeyi baltalaması ve üye ülkelerin otoriterleşmesine yol açması nedeniyle eleştirilmektedir (Ambrosio: 2008). NATO'nun üye ülkelerini otoriterleşme yönünde teşvik etmesi veya bunun uygun koşullar yaratması düşünülemez. Geçmişte, NATO, Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'deki askeri darbelerle göz yummuştur. Bu askeri darbeler, NATO'nun teşviki ile değil, ülkelerin iç dinamiklerinden kaynaklanmıştır. NATO, SSCB tehdidi nedeniyle zaman zaman güvenlik olgusunu demokrasi, insan hakları ve özgürlük olgularının önünde tutmuştur. Ancak bunların hiç birisi NATO ile ŞİÖ'nün demokrasiye olan bağlılığı konusunda bir benzerlik kabul edilmesine yeterli sebep oluşturamaz.

ŞİÖ'nin, örgüt anlaşmasında üye devletlerin iç işlerine karışmama (Guoping, 2012: 24) ilkesi yer almaktadır. Küçük devletlerin Rusya ve Çin'e yönelik korkularını gidermek amacı ile bu maddenin ŞİÖ Anlaşması'na dâhil edildiği değerlendirilmektedir. Ancak, NATO'nun örgüt anlaşmasında da böyle bir madde yoktur.

ŞİÖ, hızlı gelişen güvenlik ortamının zorluklarına karşı ayakta durabilen ve varlığını sürdüren bir örgüttür. Bu süreçte kurumsal kimliğini tamamlamış, konsept çalışmalarını geliştirmiş ve üçüncü taraflarla ilişkilerde olumlu yönde bir imaj yaratmıştır. Bu olumlu gelişmelere karşın, ŞİÖ hala tam gelişmiş bir örgüt modeli değildir. NATO'ya göre önemli eksiklikleri ve kurumsal zafiyetleri mevcuttur. Özellikle, kaynaklar açısından sınırlı kabiliyete sahip, üye devletler arasında ekonomik işbirliği sınırlı, uluslararası statüsü gelişme sürecinde ve hükümet dışı yapılanma henüz tanımlanmamıştır (Huasheng, 2006: 105). Örgüt içinde genel sekreterlik kurumu NATO'daki benzer genel sekreterlik kurumunun etkinlik düzeyine ulaşamamıştır. Otoriter devletlerden oluşan üye devletlerde de halen gerçek anlamda demokrasi kültürü ve geleneği yerleşmiş değildir. Ayrıca, Çin'in diğer üyeler karşısındaki aşırı kapasite ve güç farklılığı, üyeler arasında "doğal eşitsizlik durumu" yaratmaktadır. Yine, Rusya'nın Kolektif Güvenlik Örgütü'nü gerekçe göstererek örgütün askeri niteliğinin artırılmaması yönündeki tutumu, ŞİÖ'nün tam bir askeri örgüt olması yönünde bir engel olarak gözükmektedir.

H. EKONOMİK, COĞRAFİ VE NÜFUS GÜCÜ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

ŞİÖ, üyelerinin kapsadığı alan itibari ile dünyanın en büyük örgütü niteliğindedir. Yüzölçümü açısından, ŞİÖ'nün tüm üyeleri dikkate alındığında, Avrasya'nın % 74'ünü teşkil etmektedir. Nüfusu 2,7 milyar olup dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Sadece altı örgüt üyesi devlele yüzölçümü açısından Avrasya'nın 3/5'ini kapsarken, 4,5 milyar nüfusu ile dünyanın dörtte birini oluşturmaktadır (Ekrem, 2012). 2011 yılında toplam altı üyenin gayri safi yurt içi toplam üretimi dünyanın % 13'üne karşılık gelmektedir (Guoping, 2012: 23-24). Diğer yandan asıl üyeler ve gözlemci üyelerle birlikte dünyanın kanıtlanmış petrol rezervinin % 17,5'ine ve doğal gazın % 47,5'ine, dünya nüfusunun ise yarısına sahiptir (Bailes vd., 2007: 4). Bu rakamlar, ŞİÖ üyelerinin sahip olduğu alan, nüfus, doğal gaz ve petrol rezervi açısından önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın, söz konusu dünya gayri safi milli hasılasının ancak onda birinden biraz fazlasını sahip olduğunu göstermektedir. NATO üyeleri ise, yaklaşık 900 milyon nüfus ile dünyanın neredeyse % 13'üne sahip olup, dünya üretiminin de % 45'ini sağlamaktadır (Brzezinski, 2009).

Her iki örgütün rakamsal değerleri açısından karşılaştırılmasında görüldüğü üzere, NATO üyelerinin aynı zamanda açıkça küresel ekonomik üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak, ŞİÖ'nün farklı statüdeki bazı üyelerinin (Çin, Hindistan, Rusya) yeni ekonomik güç merkezleri olarak ortaya çıkmaya başladığı da genel kabul gören bir görüştür.

III. İKİ ÖRGÜT ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

NATO ve ŞİÖ arasında doğrudan ilişki tesis edilmemesine ve ŞİÖ'nün Amerikalılar tarafından rakip bir örgüt olarak görülmesine karşın (Blank, 2006; Germanovich, 2008), iki örgüt ortak tehditlere karşı işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadırlar. Örneğin, NATO terör ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi gibi alanlarda Orta Asya'da ŞİÖ ile karşılıklı etkileşim içindedir. NATO 2010 Stratejisi'ne göre, NATO'nun öncelikli hedeflerinden birisi de küresel terörle mücadele etmeyi (NATO stratejik Konsept 2010) aynı şekilde ŞİÖ'de üç tehdide karşı mücadele etmeyi esas almıştır.

Özelde Batı karşıtı değerleri benimsemesi ve NATO/ABD'yi dengeleme hedefi olmasına karşın ŞİÖ, çıkarlarının örtüştüğü alanlarda Batı ile işbirliğinden kaçınmamaktadır. Örneğin, terörizmle mücadelede ve Afganistan'da istikrarın sağlanması konusunda ŞİÖ üye devletleri, ABD/NATO harekâtına malzeme desteği sağlamış ve hava üsleri tahsis etmiştir. Bu desteğin arkasında, Taliban rejiminin ABD'nin yanı sıra Çin ve RF için de tehdit oluşturması yatmaktadır. Ayrıca, bu destek karşısında, Rusya'nın Çeçenistan'da, Çin'in ise Doğu Türkistan'da insan hakları ihlaline varan müdahaleler yaparken, ABD aşırı tepki içinde olmamıştır. Üstelik ABD, 2002 Ağustosunda 'Doğu Türkistan İslami Hareketini' terörist örgütler listesine alarak ve ABD'deki mal varlığını

dondurarak Çin'in beklentilerini karşılamıştır (Andican, 2006: 14-16'dan aktaran Özdaşlı, 2012: 115).

İki örgüt arasında işbirliği Orta Asya enerji hatlarının güvenliğinin sağlanması konusunda da öne çıkmaktadır. NATO, enerji ulaşımının kesintisiz akışını sağlanmasında rol üstelenmiştir. ŞİÖ de enerji ulaşımında benzer amaçlara sahiptir.

IV. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKA TERCİHİNDE AVRASYACILIK VE ŞİÖ

Avrasyacılık kavramı (Bkz. İşyar, 2013), 1920'lerde Rusya'da Slav kültürüne dayalı politik, stratejik, iktisadi ve kültürel ilerlemeyi öngören bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. 1990 sonrasında Aleksandr Dugin gibi Rus düşünürlerce Neo-Avrasyacılık şeklinde Batı uygarlığına karşı, Rus ve Turan ırklarının ortaklaşa bir kültür ve uygarlık yaratabileceği tezi olarak yeniden formüle edilmiştir. Türkiye'de ise Avrasyacılık, 2000 sonrası dönemde bazı gruplar tarafından, artan ABD aleyhtarlığına ve NATO karşıtlığına bir dış politika tercihi olarak savunulmuştur. Türkiye'nin Batı bloku ve NATO'dan çıkmasını, Avrasya güçleri ile işbirliği yapmasını ve ŞİÖ'ye üye olmasını istemişlerdir. Türkiye ile ABD arasında Orta Doğu kaynaklı yaşanan çeşitli anlaşmazlıklar ile uzayan AB süreci ve AB organları tarafından Türkiye'ye yöneltilen çeşitli suçlamalar ve baskılar sonrası, AK Parti hükümetinin de benzer söylemlere zaman zaman başvurduğu görülmüştür.

Türkiye'nin Avrasyacılığı bir dış politika tercihi olarak benimsemesi, bu bağlamda NATO'dan çıkarak ŞİÖ'ye üye olması uygun bir karar olmayacaktır. Bunu modernleşme ve demokrasi ile dış politika ve güvenlik bağlamında açıklamak mümkündür. Türkiye, yaklaşık 200 yıldır modernleşme çabalarını Batı kavramı ile özdeşleşen değerler çerçevesinde yürütmüştür. Bugün İslam ülkeleri arasında sadece Türkiye laik ve aksaklık olsa da işleyen bir demokrasiye sahip ise, bu modernleşme ve Batılılaşma çabalarının bir sonucudur. ŞİÖ üyesi devletlerin hiç birisinde demokratik bir yönetim mevcut değildir, İnsan hakları ve demokratik özgürlükler Freedom House endekslerinde Şanghay Örgütü'nün 6 üyesinin 5'i özgür olmayan, birisi de (Kırgızistan) yarı özgür ülkedir (<https://freedomhouse.org/sites/default...>). Atatürk çağdaşlaşma hedefi olarak demokratik ve özgürlük bakımından ileri düzeyde bulunan Batı dünyasını göstermiştir. Halen anti-demokratik rejim ve insan hakları ihlalleri olduğu ve yine Türk ve Müslüman azınlık haklarının yok sayıldığı Çin ve Rusya ile birlikte, Batı karşıtı bir dış politika seçeneğinin makul bir tutum olmayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, Rusya ve Çin'in de geçmişte modernleşme ve ilerleme için Batı'ya esas aldığı unutulmamalıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Türkiye'nin geleneksel dış politikası, Batı çizgisi ile paralel bir seyir izlemiştir. Bunun nedeni, SSCB lideri Stalin'in savaş sonrası Türkiye'den üs ve toprak taleplerine karşı Türkiye'nin bir ittifak içine

girerek güvenliğini sağlama kaygısından (Hale, 2013: 79). Türkiye artık tek başına değil, bir ittifak içinde olmakla güvenliğini sayılabileceğini düşünmüş ve NATO'ya üye olmuştur. 1990 sonrası ve özellikle ABD'nin Irak işgali ve sonrasında Suriye kriziyle birlikte, Türkiye ve ABD'nin dış politik tercihlerinde uyumsuzluklar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Türk hükümeti de “çok yönlü” ve “çok katmanlı” “neo-Osmanlılık” ve komşularla “sıfır problem” yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'nin geleneksel dış politikasından sapmalar göstermiştir. Bu dış politikadan sapmalar aynı zamanda Batı ve ABD politikaları ile bazen çelişmiştir. Özellikle, Suriye krizi ile birlikte Türkiye ve ABD dış politika tercihlerinde önemli sapmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin kendi ulusal güvenliğini tehdit olarak gördüğü radikal terör örgütü İŞİD ve PKK terör örgütünün Suriye kolu PYD'ye karşı Suriye'de icra ettiği “Barış Kalkanı” ve “Zeytin Dalı” hareketleri bu farklı tercihlerin sonucudur. Ancak bu anlaşmazlıkların hiç birisi, Avrasyacılığın bir dış politika seçeneği olarak kabul edilmesini, Türkiye'nin AB hedefinden uzaklaşmasını ve NATO'dan çıkmasının gerekçesi olarak düşünülemez.

Yukarıda da analiz edildiği üzere, NATO Türkiye'nin güvenlik gereksinimi karşılayan bir örgüt durumundadır. Soğuk Savaş boyunca bu madde sayesinde Türkiye dışsal bir tehdit ile karşı karşıya kalmamıştır. Türkiye'nin 25 Kasım 2015 günü Rus savaş uçağını düşürmesinden sonra Rusya'nın Türkiye'ye karşı benzeri eylemde bulunmasını önleyen/alıkoyan olgu, Türkiye'nin NATO üyeliği ve bu anlaşmanın V. maddesidir. ŞİÖ'de ise üyelerinin toprak bütünlüğünü korunması yer almamaktadır. NATO'dan çıkıp sadece ŞİÖ'ye üye olması durumunda önemli güvenlik zafiyetiyle karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca, ŞİÖ'nün kurumsallaşmamış kimliği, yapısal sorunlar ve anti-demokratik devletlerin birlikteliği nedeniyle NATO ve AB'ye bir seçenek olması mümkün gözükmemektedir.

Üye devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi kapsamında Rusya ve Çin, hem ŞİÖ'nün kendi içlerindeki Türk ve Müslüman azınlıkları baskılama aracı olarak kullanmasına imkan vermekte, hem de üye devletlerin anti-demokratik rejimlerin varlığına meşruiyet sağlamaktadır. Türkiye'nin olası ŞİÖ üyeliği, baskı altındaki Türk ve Müslüman azınlıkların haklarını korumasına yardım etmeye imkan sağlayabilir, ancak Türkiye'yi Çin ve Rusya ile karşı karşıya getirme riski de mevcuttur. Rusya'nın tarihsel yayılcı emellerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırdığı unutulmamalıdır. Batı bloğundan ayrılıp Avrasyacılık dış politikası esas alındığında, Türkiye'nin ileride Rusya ile olası bir anlaşmazlıkta, güvenlik desteği alabilecek bir NATO imkânını kaybedecektir.

Olası bir Avrasyacılık dış politikası izlenmesinin veya NATO'dan ayrılıp ŞİÖ'ye üye olunmasının, Türkiye'nin halen Batı desteğine ihtiyaç duyduğu Kıbrıs, Ege Denizi, Ermeni soykırım iddiaları konusunda, NATO ve Batı'nın desteğini kaybetmesi anlamına gelecektir. Bu konularda Rus ve Çin

desteği alınması söz konusu olsa bile; bunun Türkiye'nin lehinde çok olumlu bir durum yaratması oldukça kuşkuludur.

Özetle, Türkiye'nin NATO ve Batı bloğu içinde kalması güvenlik ve dış politika açısından zorunlu bir seçenektir. Bu nedenle, Türkiye'nin doğrudan bir Avrasyacılık dış politika tercihi yerine, tarihsel ve kültürel bağları olan Türk Cumhuriyetlerinin içinde bulunduğu ŞİÖ ile daha yakın ilişki tesis edebilir, üye ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş bir ekonomik, ticari ve kültür boyutuna taşıyabilir ve ŞİÖ'ye gözlemci üyelik için başvurabilir. Ancak bunların hiçbirisi Türkiye'nin NATO üyelik yükümlülüklerini tehlikeye sokabilecek girişimler olmamalıdır.

SONUÇ

Türkiye'de son zamanlarda tartışma konusu olan Avrasyacılık dış politika tercihi kapsamında NATO ve ŞİÖ'nün karşılaştırılmasında, her iki örgüt kısmi benzerlikler gösterse de, aralarında nitelik, nicelik, kapsam ve amaçlar arasında önemli farklar olduğu görülmüştür. Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminin ürünü olan NATO, kolektif savunma amaçlı, daha dar kapsamlı bir güvenlik örgütü olup, üyelerine toprak bütünlüğü garantisini vermektedir. ŞİÖ ise güvenlik, sınır, ekonomi ve enerji gibi konuları da içeren daha geniş kapsamlı bir örgüt niteliğindedir. Soğuk Savaş sonrası küresel tek kutuplu yeni düzene karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Üyelerine toprak bütünlüğü garantisini değil, iç işlerine karışmama garantisini vermektedir.

Avrasyacılık dış politika tercihi kapsamında ŞİÖ'nün Türkiye'ye NATO benzeri bir güvenlik şemsiyesi sağlaması mümkün değildir. Türkiye'nin NATO yükümlülüklerine hanel gelmeyecek şekilde, coğrafi, kültürel ve tarihi bağları ile yakın ilişkide bulunduğu Türk Cumhuriyetlerinin dahil olduğu ŞİÖ ile yakın ilişki kurması olası görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKIHIRO, Iwashita; (2004), “The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of “Partnership” after the Post-Cold War Period”, **Slavic Eurasia’s Integration Into The World Economy and Community**, in Shinichiro TABATA and Iwashita AKIHIRO (Ed), Sapporo: Slavic Research Centre, Hokkaido University, pp. 259-281.
- AMBROSIO, Thomas; (2008), “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, **Europe-Asia Studies**, 60(8), pp. 1321-1344.
- ANDICAN, Ahat; (2006), “Çin Satrancında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, 12 (1), pp. 14-16.
- ARI, Tayyar; (2013), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Bursa: MKM Yayıncılık.
- ARIS, Stephen; (2009), “The Shanghai Cooperation Organisation: ‘Tackling the Three Evils’. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?” **Europe-Asia Studies**, 61(3), pp. 457–482.
- BAILES, Alyson JK; (2007), “The Shanghai Cooperation Organization and Europe”, **China and Eurasia Forum Quarterly**, 5(3), pp. 13-18.
- BAILES, Alyson JK., Pal DUNAY, Pan GUANG and Mikhail TROÏTSKİY; (2007) “The Shanghai Cooperation Organization” **SIPRI Policy Paper**, 17.
- BAIZAKOVA, Kuralai I.; (2013), “The Shanghai Cooperation Organization’s Role in Countering Threats and Challenges to Central Asian Regional Security”, **Russian Politics and Law**, 51(1), pp. 59–79.
- BLANK, Stephen; (2006), “The Shanghai Cooperation Organization as an Energy Club, Portents for the Future,” **Central Asia-Caucuses Institute Analyst**, Internet Address: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11121-analytical-articles-caci-analyst-2006-10-4-art-11121.html>, Date of Access 15. 10. 2014, pp. 1-3.
- BRZEZİNSKI, Zbigniew; (2009), “An Agenda for NATO”, **Foreign Affairs**, Internet Address: <http://www.atlanticcouncil.org/news/in-the-news/zbigniew-brzezinski-an-agenda-for-nato>, Date of Access 15. 10. 2013.
- CARROLL, William E.; (2011), “China in the Shanghai Cooperation Organization: Hegemony, Multi-Polar Balance, or Cooperation in

Central Asia”, **International Journal of Humanities and Social Science** 1(19), pp. 1-8.

CHENG, Joseph Y. S.; (2011), “The Shanghai Co-operation Organisation: China’s Initiative in Regional Institutional Building”, **Journal of Contemporary Asia**, 41(4), pp. 632–656.

ÇAKMAK, Haydar; (2003), **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Charter of the Shanghai Cooperation Organization, Internet Address: <http://www.sectso.org/EN123/show.asp?id=69>, Date of Access: 10.11.2014.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; (2004), “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, **Uluslararası İlişkiler**, 1(1), ss. 173-197.

ÇOMAK, Hasret ve Ayşegül GÖKALP; (2009), “2010’lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Türkiye”, **Orta Asya Toplulukları Sosyal, Siyasi, Ekonomik Arayışlar Kongresi**, 22-24 Ekim 2008 Bişkek / Kırgızistan, Kocaeli Üniversitesi Yayını.

DEMİR Sertif (2011), “Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, **Harp Akademileri Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 5(9), ss. 9-51.

DÖNMEZ, Suat; (2010), “Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DWIVEDI, Sangit Sarita; (2012), “Alliances In International Relations Theory”, **International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research**, 1(8), pp. 224-227.

EKREM, Erkin; (2012), “Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği”, Internet Address: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107>, Date of Access: 27.01.2017.

GADDIS, John Lewis; (1997), **We Now Know: Rethinking Cold War History**, New York: Oxford University Press.

GADDIS, John Lewis; (2005), **The Cold War: A New History**, New York: Penguin.

GERMANOVICH, Gene; (2008), “The Shanghai Cooperation Organization: A Threat to American Interests in Central Asia?”, **China and Eurasia Forum Quarterly**, 6(1), pp. 19-38.

GRAHAM William A., Albert M. CRAIG, Steve OZMENT, Frank M. TURNER, Donald M. KAGAN; (2014), **The Heritage of World Civilization**, Ninth Edition, USA, Pearson.

- GUOPING, Cheng; (2012), "SCO: A Wonderful Book" **Chinascop**, Internet Address: <http://chinascop.org/archives/6419>, Date of Access 15. 10. 2014, pp. 23-25.
- GÜRKAYNAK, Muharrem; (2004), **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik** Ankara, Asıl Yayınevi.
- HALE, William; (2013), **Turkish Foreign Policy Since 1774**, London: Routledge.
- HASS, Marcel de; (2007), "The Shanghai Cooperation and the OSCE: Two of a Kind", **Helsinki Monitor**, pp. 246-259.
- HEYWOOD, Andrew; (2013), **Küresel Siyaset**, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Adres Yayınları.
- HOLSTI, Ole, Terrence HOPMANN and John SULLİVA; (1973), **Unity and Disintegration in International Alliance**, New York: Wiley-Interscience Publication.
- HUASHENG, Zhao; (2006), "The Shanghai Cooperation Organization at 5: Achievements and Challenges Ahead" **China and Eurasia Forum Quarterly**, 4(3), pp. 105-123.
- İŞYAR, Ö. Göksel; (2013), **Avrasya ve Avrasyacılık**, Bursa: Dora.
- JİA, Qingguo (no date), "The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism", Internet Address: <http://www.comw.org>, Date of Access: 08.04.2018.
- LİSKA, George; (1962), **Nations in Alliance: The Limits of Interdependence**, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- MATE, Robert; (2009), "NATO of the East?: An International Relations Analysis of the Shanghai Cooperation Organization", **Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference**, The Palmer House Hilton, Chicago, IL, Internet Address: http://citation.allacademic.com/meta/p363868_index.html, Date of Access: 25.05. 2013.
- McCALLA, Robert B.; (1996), "NATO's Persistence After the Cold War", **International Organization**, 50(3), pp. 445-475.
- MORGENTHAU, Hans J.; (2006), **Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace**, 7th. Edition, Mc Graw Hill, New York.
- MOROZOV, Evgeni (08.06.2006) "NATO's Evil Twin?", *TCS Daily*, Internet Address: <http://www.tcsdaily.com/article.aspx?id=060806A>, Date of Access: 15.10.2017.

NATO, NATO 2014 Zirve Bildirisi, Internet Address: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, Date of Access: 11.11.2014.

NATO, NATO Stratejik Konsept 2010, Internet Address: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm, Date of Access: 09.10.2013.

NATO, NATO Stratejik Konsept, 1991, Internet Address: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Date of Access: 11.08.2013.

NATO, NATO Stratejik Konsept, 1999, Internet Address: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, Date of Access: 11.11.2014.

ÖZDAL, Barış ve Mehmet GENÇ; (2005), **AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, İstanbul, Aktüel Yayınevi.

ÖZDAŞLI, Esmâ; (2012), "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü", **MAÜ SBE Dergisi** 4(6), pp. 108-122.

PANTUCCI, Raffaello ve Alexandros Petersen (05 Mayıs 2013), "Türkiye, ŞiÖ için AB'den Vaz mı Gececek?", Internet Address: <http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=18900>, Date of Access: 15.11.2014.

SANDER, Oral; (1989), **Siyasi Tarih Cilt 2**, 21. Baskı, Ankara: İmge.

SANDER, Oral; (2011), **Siyasi Tarih Cilt 2**, 23. Baskı, Ankara: İmge.

SHILONG, Yang; (2012), "The Balance Power of the SCO" **Chinascop**, Internet Address: <http://chinascop.org/archives/6419>, Date of Access 15. 10. 2014.

SNYDER, Glenn H.; (1990), "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", **Journal of International Affairs**, 44, pp. 103-123.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; (2013), **Uluslararası Politika ve Dış Politika**, İstanbul: Remzi.

ŞiÖ'nün Kuruluş Bildirgesi, Internet Address: <http://www.hrichina.org/content/5203>, Date of Access: 26.08.2012.

ŞiÖ'nün Temel Dökümanları, Internet Address: <http://www.hrichina.org/content/5207>, Date of Access: 11.11.2013.

TELATAR, Gökhan; (2005), "Şanghay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Küresel Çekim Merkezi", Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Ed.), **Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü**, İstanbul, TASAM.

- WALT, Stephen M.; (1987), **The Origins of Alliances**, Cornell University Press
Ithaca NY, pp. 273-281.
- WALTZ, Keneth; (1979, reissued in 2010), **Theory of International Politics**,
Illionis, Waveland Press.
- WEBER, Steve; (1992), “Shaping the Postwar Balance of Power:
Multilateralism in NATO”, **International Organization**, 46(3), pp. 633-
680.
- WOLFER, Arnold; (1968), “Alliances”, David L. Sills (Ed.), **International
Encyclopedia of the Social Sciences**, New York: Macmillan.
- YİĞİT, Süreyya; (2012), “Türkiye, Büyük Orta Asya ve ŞİÖ Pekin Zirvesi”
Ortadoğu Analiz, 4(44), pp. 52-67.

